

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

Манько Р.М.

викладач,

*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

ДІАЛОГ З ФІЛОСОФСЬКОЮ ТРАДИЦІЄЮ ЯК ОСНОВНА ЗАСАДА ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ ЗБІГНЄВА ГЕРБЕРТА

Збігнєв Герберт є одним із найбільш популярних польських письменників ХХ століття. Його високоінтелектуальна поезія, позначена простотою викладу, лаконічністю, дає нам ключ до розуміння категоріального розмежування сутності світу і місця людини у ньому. Все своє творче життя Герберт шукав нові підходи, поетичні шляхи до поєднання традицій минувшини із сучасністю.

Створюючи свої «міні трактати», зразок власної філософії буття, Герберт входить у дискусію із знайомими філософами як, наприклад, у вірші «До ріки» автор полемізує із Гераклітом. У супереч давньогрецькому філософу, твердженням котрого було *pantha rei* – все пливе, не можна двічі вступити в одну і ту ж річку, бо перебуваючи у постійному русі, вона щоразу змінюється, Герберт стверджує:

*Річко – води клепсидро метафоро вічності
вступаю в тебе щораз більше інакший
що міг би бути хмарою рибою або скелею
а ти все така ж незмінна як годинник що відміряє
метаморфози тіла і занепади духу
повільний розпад духу і кохання [1, с. 337]*

У гру з традицією, уособленням якої є ріка, автор вносить екзистенційний зміст: поставлена перед вибором, на тлі історії і культури змінюється сама людина, а культура залишається незмінною. Захоплення філософією Мілетської школи можна простежити не лише у перших його поетичних збірках, а й у пізній творчості.

Кожен твір Герберта – спроба експонувати реципієнту світ, побачений власними очима, відчутий всім єством. Вихідної точкою

його творчих пошуків є об'єктивна реальність, із якою поет не вступає у пряму дискусію, а спостерігаючи, іноді прикриваючись маскою, трансформує у синтенції. Підтвердженням цієї свідомої позиції знаходимо у вступі автора до однієї із своїх збірок: «Сфера діяльності поета, якщо він із повною відповідальністю ставиться до своєї праці, не є сучасність, із котрої відомо про актуальний стан суспільно-політичних та наукових знань, а реальність, впертий діалог людини з конкретною реальністю, що її оточує, із тим столиком, із тим ближнім, із тим періодом дня, культивування зникаючого вміння спостерігання» [3, с. 7].

У античні часи вести діалог – це міркувати, і шляхом наведення аргументів у гарячих дискусіях, доходити до спільного висновку, одного цілого. За Платоном, усвідомити суть речей, донести їх до сприйняття здатні лише філософи. Це твердження можна помістити, за умови відкинення функції споглядальності, на площину «філософ – діалог – реальність», яку не приймає Герберт. Для нього «філософ – поет» не вступають у різку опозицію, а взаємодоповнюються. Відкинення платонівської метафізики представлено у вірші «Дедал і Ікар». Для Дедала земна екзистенція є ілюзорною, справжнє життя у світі ідей, що є прямим посиленням на Платона. Ікар уособлює ідею реального життя на землі, виразниками якого є біль, мука, терпіння. Ришард Нич у статті «Хрест землі (Герберт, пресоократики і Ніцше)» зазначає: «Немає сумніву, що в поезії Герберта земля більше «є» (присутня), ніж небо, що матерія існує «більше» ніж ідеї» [4, с. 9]. Ця класична суперечка «землі – неба», вступивши і бінарну опозицію і набувши поширення, надає концептуального значення першим поетичним збіркам автора, а отже, є вагомим елементом його мистецького простору.

Цікаве і неоднозначне ставлення автора «Пана Когіто» до різних філософських систем. У розумінні Герберта філософські системи не відтворюють світ, не взаємодіють з ним, виконуючи раціональну функцію, а творять лише раціональний огляд реальності. Як впливає з його творів, це відбувається через страх творців філософії перед хаосом, неупорядкованістю; усистематизованість дає ілюзію контролю, заспокоює почуття безпорадності. У цьому контексті читаємо вірш «Дуби» зі збірки «Елегія на відхід»:

*Лиш мушу визнать що мене бентежить
ваш ритуал зачаття – о розумні – (...)
в тіні міцних гілок рояться
всі ваші діти й немовлята*

*притулки листя захистки росточків (...)
чом не бороните своїх дітей ви
це ж їх під гострий ніж кладуть морози перші [1, с. 377]*

Неприхильність до діалектики Гегеля і гегеліств представлено у вірші «Елегія на відхід пера чорнила лампи», яку називає діалектичним звіром на повідку катів, закони діалектики – вершниками апокаліпсису:

*Я ніколи не вірив у духа історії
вигадане чудовисько із поглядом вбивці
діалектичну бестію на повідку ката
ані в вас – чотири вершники апокаліпсису
гуни прогресу що мчать земним і небесним степом
нищачи по дорозі все варте шани беззахисне і давнє [1, с. 433]*

Глибокою симпатією до Канта просякнутий поетичний твір «Кант. Останні дні» зі збірки «Епілог бурі». Герберт дещо іронізує, зосереджуючись на нав'язуванні філософом раціонального права нераціональному світу, що закінчуються насмішкою Природи над його інтелектом: «Це смаку поганого доказ / примусити / того хто тренує фах примари / зробитися раптом / вампіром [1, с. 523]

Пересічному реципієнту важко визначити філософську думку творів письменника, їх культурний код, тому необхідним елементом, ключем до сприйняття і розуміння є обізнаність із вченням таких постатей, як Паскаль, Августин Аврелій, Тома Аквінський, Кант, Гегель, Ніцше, вже згадані Сократ, Платон, а також напрямком скептицизм та львівсько-варшавською школою. Безперечно, не можна обминути увагою його Учителя Генрика Ельзенберга і сучасних філософів таких, як Марсель та Сартр.

З філософськими поглядами Томи Аквінського автор «Пана Когіто» ознайомився у 1952 році, коли за рекомендацією друзів, а також з огляду на власні релігійні пошуки, вступив на філософське відділення Варшавського університету. Томізм, в основу якого покладено підпорядкування розуму вірі, а філософії богослов'ю, у повній мірі не наповнює жагу до пізнання. Він здається Герберту надто упорядкованим, систематизованим. У листі до Ельзенберга поет пише: «...я не люблю філософії, котра пояснює, кохаюсь у тій, від котрої іде голова обертом (...) хоч занедбую себе у цій філософії, однак стараюсь думати на свій спосіб, безладно, одержимо» [2, с. 36-37].

Захоплення вченням Декарта залишило помітний слід у творчості Герберта. Власне з картезіанства поет почерпнув поняття

Cogito, тобто мислю, частину вислову «*Cogito ergo sum*», яку за жодних обставин не продовжує. Мислення для нього не є показником існування, де б від суб'єктивного «я» залежали життєві позиції, духовні цінності, а отже добро і зло. Це неприпустимо із огляду на інтелектуально-емоційний та морально-етичний розвиток кожного індивіда. У поета *Cogito* із поняття переростає в образ, навіть символ у сталому зрощенні «Пан *Cogito*». Згідно двоїстості природи людини, що є певною аналогією до Паскаля, ліричний суб'єкт Герберта, яким виступає Пан Когіто, часто перебуває на межі роздвоєння як, наприклад, у поетичному творі «Про дві ноги Пана Когіто» із збірки «Пан Когіто»: «Ліва нога нормальна / сказав би оптимістична (...)права / помилуй Боже /худа / на ній два шрами» [1, с. 523]

Фізичні бінарні образи наданого уривку «ліва – права», «нормальна – худа» є яскравим тому підтвердженням. У статті «Загадка ідентичності Пана Когіто» Адам Ворковскі зауважує: «Сучасний суб'єкт перебуває поміж двох полюсів. З одного боку *cogito* міцне і витривале, про яке писав Картезій. З іншого – *cogito* розбите, що співвідноситься із Ніцше. Обидві моделі радикальні і протилежні». Далі, продовжуючи свої роздуми, автор додає: «...картезіанський опис не притаманний герою. Передусім він надто тілесний (...). Поет відкидає модель Ніцше. Адже Пан Когіто не лише велич перспектив – навпаки у ньому відчувається цілісність і послідовність» [5, с. 8]. *Cogito* Герберта швидше нагадує Сізіфа із есе «Міф про Сізіфа» Камю. Під постаттю Сізіфа, що набуває алегоричного змісту, показана кожна людина із своїми щоденними життєвими клопотами, котрі вона, мов камінь тягне безнадійно уперед. Сізіф із аналогією до Когіто, не хотючи піддатись розпачі та страху перед неминучістю долі, вступає із нею в суперечку за право бути людиною.

Аналіз філософських креацій письменника – це дослідження його бачення, його художнього мислення, це з'ясування характеру категоріального сприйняття світу, що дають змогу заглибитися у його суть.

Список використаних джерел:

1. Герберт З. Поезії [Текст] / Пер. укр.. мовою В. В. Дмитрука. – Львів : Каменяр, 2007. – 641 с: іл.. – Польськ., укр. мовами.
2. Herbert Z., Elzenberg H. Korespondencja / Zbigniew Herbert, Henryk Elzenberg. – Warszawa : Fundacja Zeszytów Literackich, 2002. – 246 s.

3. Herbert Z. Poezje. / Zbigniew Herbert. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1998. – 650 s. – (Kolekcja Poezji Polskiej XX Wieku).
4. Nycz R. Chrzest ziemi (Herbert, przesokratycy i Nietysche) / Ryszard Nycz // Polonistyka, 2007. – Nr 4. – S. 6–12.
5. Workowski A., Zagadka tożsamości Pana Cogito // Rzeczpospolita . – 2005, Nr 264. – dod. S. 8-9.